

[ČEŠKA KNJIŽEVNOST]

KNJIŽEVNI LIK KARLA ČAPKA

Od svih čeških književnika između dva rata Karel Čapek je u čitavom svijetu najpoznatije češko književno ime. Drame Karla Čapka izvodile su se na pozornicama svih kontinenata, njegovi romani i pripovijetke prevodili su se na najrazličitije jezike i pronosili su slavu ovoga književnika širom svijeta. Čapkova drama *Majka* doživjela je i tu slavu da je u borbi protiv fašizma uzdizala duhove u najsudbonosnijim časovima evropske kulture i sudbine pojedinih naroda. Pa ipak, tko bi želio upoznati problematiku češkoga narodnog života između dva rata, našao bi je, izuzevši osobito period između 1936. i 1938, znatno više u djelima kojega drugog češkog književnika nego u djelima samoga Čapka. U tom je i jaka i slaba strana ovoga pisca.

Karel Čapek pripada među one književnike koji se ne zatvaraju u "uzak okvir" svojega naroda, nego žele da budu govornici svim narodima svoga vremena o najaktuelnijim problemima, koji razdiru suvremenike. U svojim dramama i romanima, osim neznatnih izuzetaka, Čapek ne govori o životu češkoga grada i sela, o životu radnog naroda u rudnicima, tvornicama, talionicama i uredima; on ne govori o pojedinostima i svakidašnjici, nego o zajedničkom i općenitom, i to kao zabrinut filozof nad sudbinom čovječjega roda u tmurno doba porasta mehanizacije, kapitalizma i imperijalizma. Stojeći na pozicijama građanskog liberalizma i masarikovskog humanizma Čapek govori o nakaradnostima građanske civilizacije, o grandioznim izumima, koji napaćenom čovječanstvu treba da donesu rad, mir i blagostanje, a donose mu samo nove borbe za profitom, nova osvajanja tuđih područja, nove

eksploatacije i nova uništenja. Čapek o svemu tome najčešće govori u okviru utopije, smještajući zbivanja i lica u neko nestvarno područje, u izmišljene krajeve i vremena, ali tako da svatko po izrazitim osobinama tih civilizacija instinktivno shvaća da se radi o suvremenoj civilizaciji zapadnoevropskog tipa i Čehoslovačke i Engleske i Njemačke i Francuske, pa i Amerike. U svim tim sukobima, klasnim, vjerskim, nacionalističkim, Čapek hoće da pokaže kako zapravo stradava čovjek i ono čovječno u njemu, kako prijeti propast čitavoj civilizaciji suvremenog čovjeka, ako se ne nađe neki izlaz iz ove atmosfere mahnitanja. Ostavite ljudima njihova ljudska mjericila i ljudska osobine, pa će oni sami naći ljudska, topla i humana rješenja brojnih problema koji ih razdiru!

Tako uglavnom rezonira Karel Čapek u svojim književnim djelima poslije strahota Prvog imperijalističkog rata, poslije uspjeha Oktobarske revolucije, kada Lenjin s nepokolebljivom vjerom u snagu narodnih masa i s jasno postavljenim marksističkim principima izgrađuje u Sovjetskom Savezu novi tip države, nove odnose među ljudima, novi socijalistički humanizam i novo socijalističko društvo. Karel Čapek i dalje ostaje na pozicijama građanskog, masarikovskog humanizma, uviđajući bolne nastranosti i opakosti građanskog društvenog sistema, ali ne nalazeći iz njih nikakva izlaza, nego plaćući kao Jeremija nad civilizacijom, koja juri u propast, dospijeva i uspijeva tek da dade recept blagosti, ljubavi, čovječnosti, kojim bi trebalo, ali ne će da se posluži to društvo. Ukratko rečeno, Karlu Čapku je jasno da je kapitalistički poradak prokletstvo za čovjeka, on je odličan analizator njegovih negativnosti i poroka, ali ne nalazi pouzdano sredstvo za njegovo izlječenje ili čak uklanjanje, nego bespomoćno plače nad stvarnošću, koja se ne može promijeniti, bespomoćno plače ili daje recepte, za koje ne mare oni koji takvo društvo vode. Takav je Čapek u svjetski proslavljenoj drami *R. U. R.* (1921), koja se može sažeti u tezu: Ljubav će preporoditi pokvareni svijet, takav je u romanima *Krakatit* (1924, poštenje i savjesnost mogu da spase svijet) i *Tvornica Apolutnoga* (1923, nadnaravnost donosi ljudima samo smutnje i

propast). Takav je i u dramama *Slučaj Makropulos* (1922) i *Adam Stvoritelj* (1927), osuđujući nadljudske težnje i zagovarajući za ljude ljudska mjerila.

Kad pogledamo potanje sadržaj ovih djela, koja su sva pisana majstorskom tehnikom zrela književnika, postat će nam jasno kako je Čapek mogao u jednom naletu upravo osvojiti književnu publiku i u Češkoj i izvan Češke. U ovim dramama i romanima Čapek govori o stvaranju umjetnih ljudi-robotu, koji ugrožavaju ljudski rod, o izumu katastrofalnog eksploziva, koji dovodi u pitanje sudbinu čovječanstva, o umjetnoj hiperprodukciji svih artikala, koja ima kao posljedicu krizu, glad i ratove, o eliksiru života, koji omogućuje ljudima beskrajn život, o stvaranju novoga svijeta, koji treba da zamijeni stari, gori svijet. Sve su to problemi sa samog praga sutrašnjice, koji se tiču svakog suvremenika i potresaju njegovom nutrinom, a svi su dani s potankom analizom negativnosti i s dramatičnom borbom suprotnosti, književno i intelektualno, toplo i usrdno, sa zabrinutošću za čovjeka i njegovu sudbinu, sa zagovaranjem malog, priprostog čovjeka, no bez jasnih perspektiva, sjetno i elegično, pa i pesimistično. No ipak valja imati na umu da se malo koji književnik tako krvavo narugao gramzljivom industrijalizmu, organiziranom klerikalizmu i masoneriji, kapitalističkom imperijalizmu i ljudskoj gluposti kao Karel Čapek u svojoj *Tvornici Apsolutnoga* u ovom periodu svoga književnog djelovanja.

Po tematici i po načinu obradbe ovom dijelu književnog rada K. Čapka bio je otvoren čitav svijet. Čapkove su drame osim po Evropi igrane u Japanu, u Australiji i u Južnoj Americi, a romani su mu prevedeni na sijaset jezika. Po tom svom djelu Čapek je prvi od čeških književnika postao svjetski pisac, Čapek je prvi u svijetu afirmirao književnu sposobnost svojega inače malobrojnog naroda. Međutim u to isto vrijeme u češkoj se književnosti formira brojna i jaka skupina socijalističkih i proleterskih pisaca, koji kao St. K. Neumann, Josef Hora, Jiří Wolker, Ivan Olbracht, Marija Majerová, Jaroslav Seifert žele da realistički odraze konkretnu stvarnost češkoga naroda i da potraže putove i pripomognu rješenju svakidanih, aktualnih

problema, koji tište češki narod, navješćujući rat društvenom poretku, u kojem su gramzljivost i grabežljivost korisne vrline. Po svojem podrijetlu iz liječničke obitelji (rođen 9. siječnja 1890. u Malim Svatonjovicama u krkonoškom kraju sjeverne Češke), Karel Čapek, odškolovan u Brnu, Pragu, Berlinu i Parizu, stoji po strani od ove skupine, osluškuje bilo evropskog velegradskog čovjeka i evropske književnosti, boji se sukoba, borbi i meteža i stavlja blagi melem na ljutu ranu. Ne tražite od čovjeka ono što premašuje njegove snage, ne varajte se u njemu: njegove su snage ograničene – tako kao da nam govori Čapek i iz svojih prvih drama, i iz svojih prvih romana, i iz svojih prvih pripovijedaka, koje su nastale čak nešto prije.

Prva samostalna zbirka Čapkovih pripovijedaka nosi karakterističan naziv: *Raspeti na raskršću (Boží muka)*, a štampana je još za Prvog imperijalističkog rata 1917. Tko je to raspet na raskršću, ako ne čovjek, koji bi htio da otkriva nepoznato, beskrajno, tajanstveno, nedokučivo. Odatle problem o tajni jedne stopa u dubokom snijegu, same za se, bez veze s ostalim stopama (što bi se već dalo shvatiti); odatle problem o tajanstvenom nestanku Lide, koji treba da bude riješen samo s nekoliko šturih podataka; odatle problem o tajanstvenom ubojici, koji nestaje kao sjena i nosi sa sobom u grob – ako on i nosi! – tajnu počinjenog umorstva. “Tek onda, kad se čovjek susretne sa zagonetkom, tek onda postaje on svijestan vlastitoga duha i osjeti drhtaj i strah.” Muke, što ih zadaju bespomoćno traganje, napeto očekivanje, tajna o ostvarenju sreće, goleme su i neizrecive, ali, po Čapkovu mišljenju u to doba njegova razvitka, one su i neuklonjive, dokle god čovjek čezne za otkrivanjem onoga, što nadilazi njegove snage. Filozofski problem spoznaje muči Čapka i u praktičnom životu, pa Čapek postavlja svoj “Ignoramus et ignorabimus”: ima stvari u svijetu koje izmiču mogućnosti čovjekove spoznaje, jer su izvan njegova iskustva i uma i srca. Čapek se pritom, bar u ovom prvom razdoblju, služi metodom izoliranja i slučaja i onoga koji taj slučaj ispituje. Na taj način postizava tajnovitost atmosfere, ali i tim slučajevima i istraživačima oduzima tako kadikad životnu puninu. Sve to ipak nije smelo umjetnika u njemu

da ponekad, kao npr. u dvije pripovijetke o Lídi, daje snažno umjetničko ostvarenje.

I druga Čapkova zbirka *Mučne pripovijetke (Trapné povídky)* iz istog vremena (1917) analizira čovjeka na mucí, ali sada mu tu muku nanosi materijalna oskudica, tiranija društva, sebičnost i praznina srca, jednom riječju: bijeda života. Tu je Čapek sav u ljudskom društvu, realistički prikazivač grube stvarnosti, oštar sudac bešćutnih odnosa, majstor u iznošenju suprotnosti, uvjerljiv psiholog i otkrivač ljudske skrivene nutrine. Čapek zahvaća svoje junake u onom napetom času kad im ili bijeda ili sebični bližnji ili sputanost sredine iznenadnim obratom, podlošču, grubijanštinom ili egoizmom uništavaju dušu i sam život. Bespomoćnost čovjeka u tim odnosima nije samo mučna nego je i fatalna. Sve te teške sudbine, Marijine, Olgine, Lucijine, nisu izolirane i nisu slučajne; nisu ni tajanstvene, one organski rastu u društvu bez srca, bez morala, gdje je novac mjerilo stvari, gdje su privilegije već štečene i gdje se kora hljeba krvlju zarađuje. Nije čudo što su Čapka u toj građanskoj sredini velikoga grada pretežno zainteresirale sudbine žena, jer njihova podređenost u tom društvu daje neobično zahvalnu građu za ovakvu obradbu. Pa premda nije točno da zbirku *Mučnih pripovijedaka* prožima pacifistički protest protiv strahote rata i militarističke ideologije, kako je iznio jedan prikazivač Čapkova rada u "Hrvatskom kolu" 1948, (jer o tom u ovoj zbirci nema ni govora), ipak ova zbirka pripovijedaka zauzima vrlo istaknuto mjesto u Čapkovu cjelovitom književnom djelovanju. Kao u rijetko kojem svojem djelu Čapek je ovdje konkretan, određen i jasan bez relativnosti, koja obilježuje znatan dio njegova književnog rada, u bliskom dodiru sa svojim suvremenicima i njihovim pojedinačnim sudbinama. Kao što se jedan njegov uvrijeđeni junak u pretposljednjoj pripovijetki ove zbirke bar na čas spoznajom bijede osjetio povezan s ljudima i društvom, tako je i Čapek sagledao sudbinu svojih junaka kroz prizmu njihove lične i društvene bijede. "Što više bijede čovjek spozna, to je on povezaniji sa svijetom", govori uvrijeđeni Karel, ali i naš Čapek pokazuje da ga je dodir s bijedom stavio na čisto tlo, i ujedno otkriva kakva bi snažna djela

u tom žanru mogao da stvori da je ostao vjeran ovom načinu gledanja. Čapek se međutim u svojem stvaranju otputio na neko vrijeme od ovog pojedinačnog i realističkog u općenito i utopističko.

Linija je naime Čapkova gledanja i oblikovanja prilično valovita. Od mučnog problema traženja istine i ispitivanja tajanstvenosti ljudske duše preko realističkog zahvaćanja društvene stvarnosti Čapek pribjegava nestvarnom svijetu, da bi kroz utopiju lakše i slobodnije, ali i nekonkretnije govorio o problemima čovječanstva svojega vremena. Ovdje se međutim linija ne završava, nego se opet nastavlja potkraj dvadesetih godina ponovnim približavanjem stvarnome, da bi još snažnije u početku tridesetih godina prevagnulo razmatranje o mogućnosti ljudske spoznaje, a potkraj tridesetih godina, uoči pakla koji se bio nadvio nad Evropu, ta je linija završena konkretnim pozivanjem u borbu protiv fašizma.

Ovo maločas spomenuto Čapkovo približavanje stvarnom potkraj dvadesetih godina izvršeno je i opet u obliku pripovijedaka. Tu je najprije *Skandalozna afera Josefa Holouška* (*Skandální aféra Josefa Holouška*) iz 1927, satira na građansku bulvarnu štampu, koja bez moralnih skrupula stvara skandale i afere radi svojih egoističkih interesa. Tu su zatim njegove *Pripovijetke iz jednog džepa* (*Povídky z jedne kapsy*) i *Pripovijetke iz drugog a džepa* (*Povídky z druhé kapsy*), za koje je 1929. dobio državnu nagradu. Čapek se opet približio čovjeku svakidašnjice, malom čovjeku građanskoga društva s njegovim sitnim i krupnim problemima, najčešće u momentu kad on dolazi u sukob s državnim zakonima. To su najvećim dijelom pripovijetke kratkoga daha sa snažnom poantom, bez dublje društvene analize, ali s dubokim pogledom i žarkim osvjetljenjem prilika, morala, malograđanskog shvaćanja, pakosti, zlobe, ali i požrtvornosti i ljubavi. Pred nama je čitava galerija ljudi: građana, seljaka, oficira, detektiva, vojnika, žandara, novinara, skupljača maraka i kaktusa, književnika, glumaca, poštara, zločinaca, a kadikad i plutokrata. Za oveći dio ovih pripovijedaka karakteristična je crta nastojanje ljudi da u njihovim odnosima vlada nekakav moralni red, nekakva prav-

da, svima jasna i za svakoga prihvatljiva. Nagon za pravdom pokreće ove ljude i onda kad su sami izvršili nepravdu, zločin. Seljak Juraj Čup, sestroubica, dolazi pred vlasti i hladnokrvno polazi u smrt, jer je svjestan da se ogriješio o moralni zakon. Stolarski pomoćnik Marco Biagio ne može da živi bez kazne za svoj zločin. Savjetnik Tomsa odustaje od progona atentatora, pošto je analizirao svoje čine i došao do zaključka da je svojim postupcima povrijedio i oštetio više ljudi. Dakako, pred nama se redaju i zločinci koji poput industrijalca Korbela i propalice Franka Selvina hladnokrvno i s predumišljanjem izvršuju umorstvo ili ga, poput seljaka Vondračka, čine nagonski, robujući kakvoj strasti ili uvjetovanoj predrasudi. Sve to stavlja na pretres pitanje kazne, njezine opravdanosti, odmjerenosti i svrsishodnosti, a konfrontira se i grozota pojedinačnog umorstva sa grozotama kolektivnih umorstava u kakvom ratu. Čapka u ovim pripovijetkama uvelike mori pitanje da li su sudovi kadri i u kolikoj su mjeri kadri da odmjere pravednu kaznu za učinjeni ili imputirani zločin. U tom je možda glavna dramatičnost ovih zbirki, premda je i sam materijal, koji one iznose, vrlo vrijedan za poznavanje društvene atmosfere, a i psihe maloga čovjeka. Upravo jezivo djeluje *Priča o izgubljenom nozi* kao dokument odvratnosti maloga čovjeka prema Prvom imperijalističkom ratu, a neobično je poučna naoko nevina *Zbirka maraka* pokazujući o kakvim sitnicama često u djetinjnoj dobi ovisi razvijanje egoizma. A na bezbroj mjesta i u nekim naoko prostodušnim pripovijetkama izbija na vidjelo gruba i okrutna stvarnost, kako na pr. pokazuje završetak pripovijetke *Grofica* s kratkim, ali oštrim osvrtom na batinanje u policiji.

Ove obadvije zbirke kratkih pripovijedaka, jednostavno i lako pisanih, s mnogo dramatičnosti, ali i čovjekoljublja, nastale su i kao plod autorove želje da stvori nešto i za čitaoce koji ne posežu za djelima priznatih književnika, nego su, bez dodira s književnošću, ali sa strašću za čitanjem, žrtve tzv. šund-literature, koja se nudi za nekoliko para na svakom uglu. Zbog toga je i mnogošta u njihovoj strukturi sazdano tako da bude i pristupačno i privlačno za čitaoca, koga tek treba osvojiti za

umjetničku književnost. U tome je opet istinski došla do izražaja Čapkova ljubav i briga za nepoznatog, bezimenog čovjeka, koji je ipak sam narod.

Ali problem o mogućnosti spoznaje nije još uvijek prestao mučiti ovoga već uvaženog pisca. Poslije velikog uspjeha, koji je postigao svojim dosadašnjim radom i kod kuće i u inozemstvu, Čapek je svoje književno majstorstvo upotrijebio da na nekoliko slučajeva pokaže kako je ljudska spoznaja ne samo ograničena nego i relativna. Stvarnost se Čapku čini tako mnogostruka, da je potrebno na nju baciti više pogleda, a ne samo jedan, da bi se mogla otkriti njezina bit. Osim toga i čovjekova je nutrina tako složena i tako osebujna, da su ljudska prosuđivanja samo rezultat njezine oblikovane konfiguracije. Čapek je to razradio u tzv. noetičkoj trilogiji, u tri romana sa tri sasvim različita slučaja. Prvi je roman *Hordubal* (1933), tragedija rusinskog seljaka, dobričine Hordubala, koga nadomak smrti ubijaju nevjerna žena i sluga ljubavnik, u zagonetnim okolnostima, bolesna i razočarana, ali i zabrinuta za održavanje časti njegova doma u rusinskom selu. Otkriti motive ovoga čina, kad je sam Hordubal za života revnosno pred selom prikrivao postojanje preljuba zaručivši i svoju kćer za ljubavnika svoje žene neobično je teško, jer on nije nikad prema svojoj Polani osjetio mržnju, nego je u oporuci sve svoje imanje ostavio njoj "za svu njezinu vjernost i ljubav u braku". Različiti ljudi s različitim predispozicijama, pravnici, liječnici, žandari, na različite načine rekonstruiraju u mislima i sam čin i njegove motive, pa se tek u zbiru njihovih osvjetljenja dolazi do pravilnog zaključka, da je sluga ubio, a Polana da mu je pomagala. Do istine se dakle može doći samo zajedničkom suradnjom, a pojedinačna istina samo je lično obojena i relativna. Stvarnost je kompliciranija nego što mi i sami mislimo, zaključuje Čapek, a ljudska duša je tako neispitljiva da se postavlja pitanje "možemo li mi uopće prodrijeti u dušu čovjeka i čitati njezine tajne. Ne prenosimo li mi onamo samo iskustva i svoje gledanje?"

Slično je tako i u romanu *Meteor (Povětroň, 1934)*, drugom dijelu trilogije, životopis onesviješćena avijatičara, koji je pao

s avionom u stranoj zemlji bez isprava, a s različitim novcem, ispričan na temelju pojedinih vidljivih ostataka na četiri različita načina. Drugačije povezuje pojedine činjenice i drugačije nagada o njegovoj nepoznatoj prošlosti liječnik, drugačije milosrdna sestra, drugačije pjesnik, a drugačije pacijent vidovnjak. O jednom te istom čovjeku na temelju istih podataka saznajemo četiri različite varijante, jer “svijet je velik, veći nego naše iskustvo; on je načinjen samo iz šake činjenica, a iz čitavog svemira mogućnosti. Sve što znamo postoji tu kao mogućnost, a svaka činjenica je samo kuglica u čislu prethodnih i budućih eventualnosti.”

Dok u prva dva romana noetičke trilogije drugi ljudi prodiru u tajnu slučaja nekoga pojedinca, dotle u trećem romanu, u *Običnom životu* (*Obyčejný život*, 1934) sam čovjek ponire u svoju dušu i ispituje njezinu prošlost. Umirovljeni viši željeznički činovnik osjeća da mu je došao samrtni časak, pa baca retrospektivni pogled na svoj život i piše svoje memoare. Na prvi pogled vidi on svoj život u ravnoj i časnoj liniji, pa se upravo, kao pravi malograđanin, uljuljkava u blaženstvo, što mu je pošlo za rukom, da kroz blatnjavi život prođe ispravno i čestito. Ali dubljim zagledavanjem postaju vidljivi i oni njegovi doživljaji i čini koji su bili potisnuti u pozadinu i gotovo u zaborav, jer su bili i nečasni i neslavni. Pred očima začuđenog umirovljenika iskrsava lik sebičnjaka, filistarskog pedanta, karijeriste laktaša, hipohondra, pa i romantika, s mnoštvom dobrih i zlih djela, različitih prestupaka, podlosti i laži, surovosti i strasti. Ovakvu mnogostrukost i složenost ljudske duše, koja se probija kroz stiješnjene i grube okvire malograđanskog društva, teško je prozreti i upoznati bez ulaženja u sve potankosti i bez žarkog i direktnog osvjetljivanja svih pojedinosti. Ipak, dok su romani *Hordubal* i *Meteor* nekako rastrgani kao studije sa tezom, u *Običnom životu* Čapek je dao duboku i zaokruženu analizu jednog dijela češkoga malograđanskog života s kraja prošloga i u početku ovoga stoljeća. Ali ne samo to, Čapek ovdje zagovara povezivanje svih ljudi u veliko bratstvo ljubavi, rada i poštenja. “Stavljat ću granice sebičnjaku, jer sam sâm sebičnjak, služiti ću bolesnomu, jer sam sâm bolestan; ne ću proći kraj prosjaka

pred crkvenim vratima, jer sam siromašan kao i on, i prijateljevat ću sa svima, koji rade, jer sam jedan od njih.”

Dok je Čapek ovako razmatrao o mogućnosti spoznaje i ocjene ljudskih čina i zapjevao pjesmu bratstvu čovječanstva, u neposrednom susjedstvu njegove domovine fašizam je već 1933. prigrabio vlast u svoje ruke i spremao se za imperijalističko osvajanje i porobljavanje svijeta, a u prvom planu i same Čehoslovačke. Čapek je vrlo brzo osjetio opasnost koja prijete češkom i slovačkom narodu, kao i čitavom čovječanstvu, od hitlerovskog nacizma, pa ostavlja po strani teoretska pitanja i u daljem svojem književnom radu razgolićuje i izobličuje novog neprijatelja ljudske kulture. U to doba njegova književnog djelovanja nastaju njegove čuvene drame *Bijela bolest* i *Majka*.

O strahotama rata u imperijalističkoj epohi, dok je njegova sablast lebdjela nad nesložnom Evropom, progovorio je još uvijeno, u obliku utopije, 1936, u romanu *Rat s daždevnjacima* (*Válka s mloky*). U drami *Bijela bolest* (*Bílá nemoc*) sljedeće godine on je već znatno jasniji, premda se i opet radnja odvija u izmišljenom prostoru i vremenu. Čapek ovom dramom jasno pokazuje da je rat neizbježiv, da diktator Maršal i njegova fanatizirana masa neće ustuknuti pred pacifističkim nastojanjima filantropa, nego će udruženi izvršiti najgora krvološtva. Svakomu je bilo jasno da se pod ovim diktatorom krije nacistički *Führer* i da je u njoj indirektno rečeno da protiv njega treba nastupati otvoreno i borbeno, složno i s oružjem u ruci, a ne s maslinovom grančicom, kako su kasnije radili kapitulanti u Münchenu. Prvi put je ovaj mrzitelj rata pacifističku filantropiju proglasio beskorisnom, pa je u tom znaku i ova drama igrana na mnogobrojnim svjetskim pozornicama kao autorov memento pred neizbježivom fašističkom opasnošću.

Ali Čapek je pošao i dalje, no prije je, u međuvremenu, bacio još jedan pogled na svojega malog čovjeka u njegovu velikom junaštvu. To je uradio u romanu *Prva smjena* (*První parta*, 1937) veličajući kolektivnu povezanost rudara, koji s lakom stavlja život na kocku da bi spasili zatrpane drugove u rovu. Ovo junaštvo požrtvornosti, bez ikakvih velikih gesta i

naduvivosti, daje pojedincima izvanrednu sigurnost i snagu, a mladog čovjeka čine upravo sretnim. Velika je šteta što je ovakav odličan poznavalac rudarskog života – Čapek je rođen u rudarskom kraju! – zahvatio rudare u njihovu izvanrednom času, a mimoišao njihovu svakidašnjicu.

Međutim rat se približavao češkim granicama. Nijemci u Čehoslovačkoj dozivali su u pomoć Nijemce iz Reicha, bilo je već jasno što se sprema. U samoj Čehoslovačkoj pojavile se pristaise kolaboracionizma, formirala se dva bloka, jedan fašistički i profašistički, a drugi antifašistički. Čapek se odlučno i odrešito založio za antifašistički blok, a dramom *Majka* (*Matka*, 1938) dao mu je i snažno književno oružje. Jedini odgovor fašističkom ratniku i napadaču jest onaj što ga u ovoj drami daje mati, koja je izgubila muža i četiri sina, pa joj je još preostao najmlađi sin, a taj je odgovor: Rat napadaču! Potresnim načinom prikazao je ovaj antimilitaristički i donedavna pacifistički pisac razvoj majke od otpora prema ratu do onoga momenta kad u njoj sazori odluka da posljednjem preostalom sinu treba da dade pušku u ruke, neka bi i on pošao u borbu protiv fašizma.

Tako je Čapek posljednjim dvjema dramama progovorio slobodoljubivim narodima Evrope u osvit Drugoga svjetskog rata o dužnostima koje ih naskoro čekaju. Tako je opet zagrabio u evropsku i svjetsku problematiku, ali ne više kao skeptik i pesimist o nedovoljno određenim i intelektualiziranim problemima, nego kao odlučan borac u jasnom i određenom slučaju. Ovim dvjema dramama Čapek je dao vrlo koristan prilog u borbi protiv fašizma ne samo kod češkog nego i kod drugih evropskih naroda. A kad je ujesen 1938. počeo prvi udar na Čehoslovačku, Čapek još uvijek, 22. rujna 1938, izriče svoje čvrsto uvjerenje u konačnu pobjedu nad fašizmom, ali sada već ne u književnom djelu, nego kao govornik pred narodnim masama u očekivanju ratnog sukoba. "Mi nemamo razloga, da se bojimo daljeg razvitka svjetskih događaja. Naprotiv, svako nasilje je kratkovječno prema općoj ljudskoj težnji za slobodom, mirom i jednakošću među ljudima i narodima... Očajnici nam sada nisu potrebni. Potrebna nam je vjera. Potrebna nam je unutrašnja snaga. Potrebna nam je djelotvorna ljubav, koja će naš

broj udeseterostručiti. Nikada ne će biti malen narod, koji se ne da pokolebati u svojoj vjeri u budućnost i u svojem radu za bolju sudbinu, koja ga očekuje.”

Hitlerove vojske stajale su tada već na granicama Čehoslovačke. Nakon osam dana zaposjele su pogranične krajeve, a za pet-šest mjeseci, u ožujku 1939, Hitler je unišao u Prag. Ovaj posljednji udarac, kojemu je kumovala i izdaja češke buržoazije, Čapek više nije doživio. Od iznenadne bolesti umro je razočaran 23. prosinca 1938. u Pragu. Ali Čapkove riječi o kratkovječnosti nasilja i djelotvornosti opće ljudske težnje za slobodom nadživjele su i fašizam i njegova najbjesomučnijeg vođu.

Tako je eto razdoblje *Bijele bolesti* i *Majke* završna točka razvojne linije ovoga književnika i ujedno najslavniji dio njegove javne djelatnosti. Premda se unekoliko ne možemo oteti dojmu da je bio iznenađen naglim porastom fašizma, ipak valja priznati da se u časovima borbe držao junački. Slavi književnika pridodao je on tako i slavu borca. Stoga je njegova iznenadna i prerana smrt ožaljena u Čehoslovačkoj kao narodna nesreća.

Karel Čapek je bio vrlo plodan pisac, pa dosad pobrojani rad ne predstavlja njegovo cjelokupno književno djelo. U njegovu cjelokupnom književnom djelu vrlo istaknuto mjesto zauzima popularan prikaz života, rada i životnih pogleda prvog predsjednika Čehoslovačke Republike Tomaša G. Masaryka. To su njegovi *Razgovori s T. G. M. Masarykom* u tri knjige (1928–1935) i *Šutnje s T. G. M.* (1935), djela koja su nastala kao plod Čapkova druženja s Masarykom. Vrlo su bili popularni Čapkovi putopisi o Italiji, Engleskoj, Španjolskoj, Nizozemskoj i skandinavskim zemljama s vlastitim Čapkovim crtežima. Njegov izbor i prijevod francuske lirike novoga vremena izvršio je znatan utjecaj na češku mladu književnu generaciju. I napokon, Čapek je napisao čitav niz studija, koserija i feljtona iz područja filozofije (Čapek je bio doktor filozofije), književnosti, kazališta, politike, novinarstva, vrtlarstva, kojim se u dokonim časovima rado zanimao, i dr., a uza sve to našao je vremena da napiše i nekoliko knjiga za djecu, koje su stekle veliku popularnost.

Kao što se po svemu vidi, književni rad Karla Čapka vrlo je raznoličan, a linija njegova razvoja prilično je valovita. Zbog

toga književno djelo ovoga živahnog duha ne može i ne smije potpasti pod udar jedne, samo jedne ocjene. Jednaku bi pogrešku počinio onaj koji bi s Čapkom htio obračunati kao s tipičnim relativistom i pragmatistom, kao i onaj koji bi ga htio prikazati kao izrazitog borca protiv kapitalističkog sistema, jer mu se on upravo krvavo narugao. Kao i kod mnogih drugih književnika, i naših i stranih, i kod Čapka se može govoriti o djelima koja su nadživjela svoga pisca i koja i današnjem vremenu mogu što da kažu, korisno i konstruktivno, ali i o djelima koja su rođena na periferiji života, pa su i svojem vremenu dala malo, te tako i danas ne mogu da mu dadu nešto snažno i korisno. Među prva djela u području beletristike svakako valja ubrojiti *Mučne pripovijetke*, *Krakatit*, *Tvornicu Apsolutnoga*, *Pripovijetke iz jednoga džepa*, *Pripovijetke iz drugoga džepa*, *Običan život*, *Bijelu bolest*, *Prvu smjenu* i *Majku*, da spomenem samo ono što je u cjelini izvan sumnje. Stoga smo i u naše vrijeme svjedoci kako se djela ovoga književnika prevode i izdaju kod najrazličitijih naroda.

Ali ipak, pri pogledu na književno djelo ovoga pisca smućuje nas činjenica da ovako slavan pisac, s takvom erudicijom i s takvom ljubavlju za malog čovjeka, u doba velikih ekonomskih i društvenih potresa, koji su potresali i njegovu zemlju i čitavu Evropu, nijednom ne zahvaća, na realistički način, u najvatreniju i najživotniju problematiku, koja je izvor i temelj sporova i sukoba između eksploatiranih i eksploatatora. Ta u Čehoslovačkoj njegova vremena postojale su velike klasne i nacionalne suprotnosti, zemlju je morilo 700.000 nezaposlenih i u nekoliko mahova bilo je pucano u radni narod, koji se borio za bolje nagrađivanje rada i za dostojan i kulturniji život. Razloge za to valja tražiti s jedne strane u Čapkovoj vjeri u evolutivno rješavanje socijalnih pitanja, a s druge strane u bojazni, zapravo u strahu od revolucije, krvoprolića i rata. Čapek nije bio prodano pero, nego mekana, donkihotski zanosna duša, koja je vjerovala svojim snima. Pri ocjenjivanju Čapkova humanizma valja i to imati na umu. Odatle neka protuslovlja i u njegovim književnim djelima i u njegovu pogledu na svijet.

Ovaj osvrt na književni rad ovog istaknutog evropskog pisca između dva rata ne bi bio potpun kad ne bismo istakli da je

Čapek s velikom pomnjom proučavao češki jezik i njegove izražajne mogućnosti. Čapek je uspio stvoriti svoj specijalni način pričanja, živahan, sažet, pun duhovitosti i svježine. Kao darovit pripovjedač s osobitim smislom za kompoziciju Čapek nije bi o dosadan ni onda kad je pisao o beznačajnim stvarima, ni onda kad je na književni način poučavao. A to je osobito vrijedna sposobnost, koja osvaja čitaoce.

“Republika”, VI, br. 11–12, str. 857–862; Zagreb, 1950.